

Társadalmi részvétel a vízgazdálkodásban

A „Társadalmi részvétel a vízgazdálkodásban” című konferenciát 1999. június 28–30 között Budapesten az UNESCO Tudomány Világkonferenciája szatellit-konferenciájaként. A konferencia fő célja az volt, hogy párbeszédet kezdeményezzen a társadalmi részvétel szakértői és a vízgazdálkodási szakemberek, az érintett természet- és társadalomtudományok, valamint a különböző régiók képviselői között a participáció elméleti és gyakorlati kérdéseiről. A rendezők reményei szerint a konferencia hozzájárul a különböző területeken dolgozók együttműködéséhez – ezen a Kelet- és Közép-Európában meglehetősen új területen.

Jerome Delli Priscoli (USA) a vízgazdálkodás etikai problémáiból indult ki. Világunkban, amelyet egyszerre jellemeznek a pusztító aszályok és a fenyegető árvizek, a szűkös vízkészletek és az árvízi kockázatok elosztásának, az ökológiai egyensúly és az emberi élet fenntartásának problémái súlyos etikai kérdéseket vetnek fel. Mivel nem létezik olyan általánosan elfogadott igazságossági elv, amely a fenti kérdésekre választ adna, az etikai dilemmákat minden konkrét döntésnél a társadalomnak kell megoldania. Delli Priscoli amellettt érvel, hogy az etikai kérdések eldöntése nem bízható pusztán a szakértőkre, hivatalnokokra, legitím válaszok csak az érintettek széles körének bevonásától remélhetőek.

Az előadó további érve a társadalmi részvétel mellett a civil kultúra kialakulásával kapcsolatos. A felelős állampolgári magatartás kialakulásának feltétele a döntésekbe való beleszólás lehetősége. Ennek egyik módja, a köz képviselőinek megválasztása révén, a demokrácia formális csatornáinak felhasználása, a másik módja a közösséget érintő döntésekben való közvetlen részvétel. Világszerte – és nálunk is – egyre nyilvánvalóbb a formális intézményektől való elfordulás (pl. a választásokon való részvétel csökkenése), s – ezzel szemben – a közvetlen részvétel intenzívebbé válása. Példák sora mutatja, hogy a megerősödő civil társadalom kényszerítheti a kormányokat a közösségeket jobban szolgáló döntések meghozatalára.

A participatív döntési folyamatok segítik a technikai és politikai megfontolások közötti esetleges ellentmondások feloldását is. Az érintettek és szakértők bevonásával történő közös döntéshozatal lehetőséget teremt a véleménykülönbségek elemzésére, a különféle érdekek egyeztetésére, kölcsönösen elfogadott és hatékony megoldások keresésére. Ugyancsak a széles körű társadalmi részvétel segítségével enyhíthetők a vízgazdálkodási szempontból célszerű egységek és a közigazgatási határok közötti ellentmondások is.

Delli Priscolli végezetül kitért a társadalmi részvétel és a konfliktuskezelés közötti kapcsolatokra. Felhívta a figyelmet arra, hogy bár a két fogalom összefügg – pl. az érintettek részvétele a döntésekben hosszú távon általában csökkenti a konfliktusok kialakulásának valószínűségét –, ellentmondások is lehetnek közöttük. A résztvevők széles körének bevonása rövid távon megnövelheti a konfliktusok valószínűségét, hosszabbá, költségesebbé teheti a döntési folyamatokat. Kialakulhat olyan helyzet is, hogy nem születik megegyezés. A társadalmi részvétel tehát tágabb fogalom, mint a konfliktuskezelés. Legfőbb jelentősége, hogy az állampolgárokat passzív áldozatokból saját sorsuk aktív alakítójává emeli.

Stuart Langton (USA) ugyancsak a civil kultúra szempontjából méltatta a társadalmi részvétel jelentőségét. Mivel a részvétel legfőbb célja a közösség javának előmozdítása, a lakosság bevonását nem érdemes egy-egy elszigetelt döntéshez kapcsolódóan, kampány-szerűen „letudni”. A hatóságoknak és a vállalatoknak célszerű hosszú távú kapcsolatot

kiépitniük a érintett csoportokkal és időről időre tájékoztatni őket stratégiájukról, a jövőre vonatkozó elképzeléseikről. Az előadó kitért a fenti típusú közösségi részvétel technikai hátterére is: elsősorban a korszerű számítógépes hálózatokban látja azt a technológiát, amely a szervezetek és az állampolgárok közötti folyamatos, kétoldali kommunikációt biztosíthatja. Ehhez a hatóságok és vállalatok munkájának is változnia kell, fel kell készülniük a lakossággal on-line kapcsolattartásra. Természetesen az elektronikus technikák nem pótolhatják a személyes kommunikációt, a különféle eszközök integrált alkalmazására van szükség.

James L. Creighton (USA) előadása a társadalmi részvétel technikáival foglalkozott. Ezen belül megkülönböztette az érintettek informálására, véleményük megismerésére, valamint a kétoldali interakcióra szolgáló eszközöket. Hangsúlyozta, hogy a társadalmi részvétel a döntési folyamatok szerves része, ezért a megfelelő módszerek kiválasztása a döntési folyamatok alapos elemzését igényli. A technikai tervezés során a legfontosabb megválaszolendő kérdés az, hogy szükség van-e az érintettek bevonására és mi a részvétel célja. Az előadó számos olyan csapdát ismertetett, amelyek csak alapos elemzésekkel kerülhetőek el. Ilyen csapda például, ha nem világos, hogy kik és miben fognak döntést hozni, illetve ha a döntéshozatalban sok hatóság érintett és az érintetteknek több párhuzamos döntési folyamatban kellene egyszerre részt venniük. Másik csapdahelyzet, ha már egy meghozott döntést akarnak az érintettek számára utólag szervezett „részvételi programmal” elfogadtatni. Végül gyakori csapda, hogy a döntéshozók olyan rövid időt biztosítanak a lakosság bevonására, ami alatt ezt nem lehet megfelelő módon lebonyolítani. Az utóbbi esetekben a „részvételi program” nem az érintettek véleményének figyelembevételét, csupán a döntés legitimálását szolgálja. Az előadás legfontosabb üzenete, hogy nincs önmagában jó vagy kevésbé jó technika, az eszközöket mindig a döntési folyamatok sajátosságainak, a részvétel céljának, az érintett csoportok jellemzőinek, az esetleges konfliktusok súlyosságának stb. megfelelően kell kiválasztani.

Bernard Barraqué (Franciaország) további szempontokat vetett fel a társadalmi részvétel előnyeivel kapcsolatban. Az Európai Unió országainak vízgazdálkodását elemezve bemutatta, hogy a vízkészletek igényekhez igazodó szabályozásának tranzakciós költségei akkor a legalacsonyabbak, ha a vízhasználók részt vesznek a víz elosztásában. Az európai országok jelenlegi vízgazdálkodására az jellemző, hogy az állami szabályozás és tervezés kiegészül a vízhasználók által vízyűjtő szinten megvalósított önszabályozással. Ez utóbbi közös döntéshozatal és érdekegyeztetést igényel, amelyet különféle csoportos döntésmogató módszerekkel, tárgyalásos eljárásokkal, közvetítéssel stb. segítenek.

A fenti általános tendenciák változását követően a szerző bemutatta azokat a különbségeket is, amelyek a tagországokat jellemzik a vízgazdálkodás centralizáltsága szempontjából. Az irányítási struktúrák „időálló” voltára utal az a tény, hogy éppen a hagyományosan leginkább központosított országok (Spanyolország, Nagy-Britannia és Franciaország) azok, amelyekben kisszámú (6–10) vízyűjtő szintű hatóság felügyeli az egész ország vízgazdálkodását, míg azokban az országokban, amelyekben a decentralizált, közösségi kormányzásnak vannak hagyományai (Hollandia, Németország és a skandináv országok), ilyen hatóságok nincsenek, a vízgazdálkodásban az alulról építkező szerveződések jellemzőek. Tiszta struktúrák azonban sehol nincsenek, még a centralizált vízgazdálkodású országokban is egyre gyakoribbak a kísérletek az érintett vízhasználóknak a döntésekbe való bevonására.

A szerző felvázolta a vízyűjtő tervezésének két eltérő közelítését. A hagyományos technokrata közelítés lényege, hogy a szakértők által készített hidrológiai, ökológiai és gazdasági modellek segítségével a döntéshozók – az érintettek részvétele nélkül – meghatározzák a víz optimális elosztását. Mivel azonban mindenki számára optimális megoldás nem létezik, az optimalizáló modellek alkalmazását azok az érintettek, akiknek érdekeit, preferenciáit az optimalizálás során kisebb súllyal vették figyelembe, általában megkérdőjelezzik. Kevesebb konfliktussal jár a partícipatív közelítésmód, ahol az érintetteket bevonják a döntéshozatalba, és nem egy optimális, hanem egy valamennyi résztvevő által elfogadható vízmegosztást igyekeznek találni. Ebben az esetben a számítógépi modellezés nem

az optimális megoldás keresését, hanem a megoldási tér elemzését, az ütköző szempontok jobb megértését, a résztvevők közötti tárgyalások megalapozását szolgálja. Végül Barraqué utalt arra, hogy az EU keretdirektíva-tervezete – a legtöbb tagország gyakorlataival ellentétben – a hagyományos, technokrata közelítéshez áll közelebb.

Erik Mostert (Hollandia) a nemzetközi vízgyűjtőterületek esetében tárgyalta a társadalmi részvétel lehetőségeit. Az alapvető kérdés, hogy a társadalmi részvétel keretei a teljes (több országot érintő) folyóvízre terjedjenek-e ki, vagy maradjanak az egyes országokon belül. A kérdés megválaszolására az előadó két fázist különböztetett meg és demonstrált a Rajna példáján keresztül. Az egyik a nemzetközi együttműködés kifejlődésének folyamata, a másik amikor az együttműködés már intézményi keretek között folytatódik. Az első esetben a részvétel az országos szinten lényeges. Volt ugyan már példa arra is, hogy civil szervezeteket bevontak a nemzetközi tárgyalásba is, de erősen kérdéses ennek előnye, különösen, ha a cél egy ambiciózus egyezmény elérése. Túlságosan bonyolítaná a tárgyalási folyamatot és nincs elméleti okfejtés ennek igazolására.

A helyzet megváltozik, ha már kialakult az együttműködés és vízgyűjtőterületi hatóságok (döntéshozatali hatalommal felruházva) vagy bizottságok (koordinációs feladattal) is léteznek. Ezek már megszervezhetik a társadalmi részvételt (ez feladatuk is), hasonló okokból mint az egyes kormányok: információ gyűjtése, javaslatok megismerése, érdekek figyelembevétele céljából, valamint azért, hogy a döntések legitimitációját biztosítsák. Azonban vízgyűjtőterületi bizottságok esetén a részvétel a tanácsadói szintre korlátozódik, mivel ezek a bizottságok a nemzeti kormányoknak tartoznak felelősséggel, nem a köznek (a gyakorlatban ez néhány nagy civil szervezetet jelent). A kormányok központi szerepe, valamint a kisebb civil szervezetek és általában a közvélemény tájékoztatása miatt az ország-szintű társadalmi részvétel továbbra is lényeges marad.

Az előadások következő csoportja olyan esettanulmányokat ismertetett, amelyek külföldi, illetve hazai vízgazdálkodási döntésekhez kapcsolódtak és a társadalmi részvétel szempontjából érdekes tanulságokkal szolgáltak.

Uri Shamir (Izrael) a víz és a béke összefüggéséről beszélt annak kapcsán, hogyan befolyásolhatja a közvélemény a nemzetközi egyezményeket. Az előadó először egy általános, mondhatni mesterségesen meghatározott feltételek között játszódó esetet elemezett, majd beszélt a közel-keleti békefolyamatban fontos szerepet betöltő izraeli-palesztin és jordán-izraeli egyezményről. Még a vizsgált hipotetikus, két tárgyalófelé egyszerűsített eset is igen összetett lehet. Az éveken át húzódó tárgyalások során a két ország közötti viszony sokat változhat a politikai légkör szempontjából. A megoldandó konkrét vízügyi kérdéseken kívül más problémák is terhelhetik a viszonyt. Ugyanakkor a térség többi országa, nemzetközi szervezete is kifejezheti véleményét, segíthet a kapcsolatok javításában, még egy szigorúan vett kétoldalú esetben is.

A társadalom részvétele a nemzetközi ügyekben hozott döntések kapcsán (a tisztán nemzeti ügyekhez hasonlóan) a demokratikus intézmények fejlettségén és a demokratikus jogokat használók gyakorlatán múlik. Az érintett csoportok köre, azaz a „köz”, azonban jóval szélesebb körű, gazdasági ágazatokat is magában foglaló szféra lehet. A parlamenti ellenzék részéről szintén élénk érdeklődés várható, nem is beszélve a tárgyalásokból kiszoruló és határozott véleményt nyilvánító szakértőkről, illetve a sajtóról. Kisebbségi érdekcsoportok erős nyomást képesek gyakorolni a delegációra a médián, szakértői vélemények hangoztatásán, esetleg a delegációba küldött képviselőjükön keresztül, melyeknek nehéz ellenállni, jóllehet a tárgyalóknak össznemzeti érdekeket kell képviselniük.

A tárgyalásban részt vevőknek nem feltétlenül a másik ország delegációjával van a legnehezebb dolguk. A további „tárgyalási frontok” a saját bizottságokon belül, a bizottság és a bizottságvezető között, a politikai vezetőkkel, illetve a nyilvánossággal szemben húzódnak és okozhatnak konfliktusokat. Az előadó beszámolt arról, hogy az Oslo II tárgyalások során az izraeli delegációnak (melynek ő volt a vezetés szakértője) figyelembe kellett vennie a nyugati parton és a gázai övezetben élő zsidó telepések vízigényre vonatkozó érdekeit és a gyakran önmagának ellentmondó, a palesztinokat kritizáló közvéleményt is.

Végül a kölcsönös jóindulat diadalmaskodott és az egyezmény vízre vonatkozó cikkelye jóval előbb készült el, mint sok más rész.

Peter Nachtnebel (Ausztria) két ellentétes sorsú dunai vízerőmű példáján keresztül mutatta be a társadalmi részvétellel kapcsolatos osztrák tapasztalatokat. Miután már számos vízerőmű épült Ausztriában különösebb ellenkezés nélkül, 1983-ban kormányrendelet született a hainburgi erőmű felépítéséről a Bécs alatti Duna-szakaszon. Az érintett területen azonban már az 1970-es években mozgalom indult az igen ritka ártéri fauna és flóra megmentésére. A szövetségi kormány pedig két fontos nemzetközi környezetvédelmi konvencióhoz is csatlakozott, melyeket 1983-ra ratifikáltak is. Mindezek tudatában „zöld csoportok” és ökoaktivisták ezrei, a közvélemény támogatásától segítve, elfoglalták az építési területet, megakadályozva a kivitelezést. A konfliktus további kiéleződésének megelőzésére a szövetségi kormány felfüggesztette az építkezést, majd a bíróság formai okok miatt visszavonta a korábban kiadott vízjogi engedélyt. Eközben a kormány 1985-ben felállított egy ökológiai tanácsadó bizottságot, melyben helyet kaptak az öko-csoportok képviselői is. Ezzel a környezetvédők végül jogi alap nélkül is elérték, hogy bevonják őket a döntési folyamatba. A bizottság vegyes összetétele ellenére hatékonyan működött és javaslatára a parti ökoszisztéma megőrzése érdekében nemzeti parkot létesítettek.

A másik eset a Freudenua vízerőmű példája Bécsben. Nyílt pályázatot hirdettek, melyet egy nemzetközi bíráló bizottság szelektált. A kiválasztott pályamunkákat a nyilvánosság elé tárták, és végül a bizottság kihirdette a győztes munkát, mely mindenben kielégítette a követelményeket. Később a terv környezeti hatásvizsgálatát is elvégezték. A projektről rendezett népszavazáson a jogosultak 44%-a vett részt és 72%-os arányban szavazott mellette. Közvetlenül ezt követően a vízügyi főigazgatóság minden érdekeltet (ott lakót, vízjoggal rendelkezőt stb.) meghívott a koncessziós tárgyalásra. Az elméleti 40 000 jogosultból 400 vett ezen részt. Az építkezés 1998-ra fejeződött be és a költségek 10–15%-át fordították a környezeti feltételek javítására.

Freudenua példája az mutatja, hogy a nyilvánosságot önkéntes alapon be lehet vonni a döntésekbe. A tervezési és döntéshozatali folyamatnak kezdettől fogva nyilvánosnak kell lennie. A nyilvánosság számára elég időt kell hagyni a projekt megismerésére és a visszajelzések megtételére. A tervezési folyamat maga is tartalmazhat hiányosságokat. A hainburgi esetben az egyszempontú megközelítés csupán az energiatermelésre és hajózási kérdésekre szorított. Ugyanakkor Freudenua esetén több-kritériumú kompromisszumkeresést folytattak a környezeti, társadalmi, regionális és gazdasági szempontok figyelembevételével, melynek eredményeképpen a jól kiérlelt tervet széles társadalmi elfogadottság jellemezte.

A Bős–Nagymaros vízlépcsőrendszerrel (BNV) kapcsolatos participatív folyamat politikaelemzését vizsgálta tanulmányában *Peter Glas* és *Jan Leentvaar* (Hollandia). Röviden áttekintették a BNV történetét különös tekintettel a Hági Nemzetközi Bíróság ítéletére és a per állására, illetve az 1998-as magyarországi választások eredményezte változásra. Az 1997 szeptemberi hági döntést követően a magyar kormány holland segítséget kért a BNV politikaelemzésének kidolgozásához. A szerzők a holland kormány szakértőiként vettek részt a munkában, melyet 1998 áprilisában fejeztek be.

A BNV kapcsán a szerzők megállapították, hogy a tudományos ismereteken és a rendelkezésre álló adatokon alapuló átfogó értékelés a mai napig hiányzik. A politikaelemzés megkönnyítésére egy kiértékelő mátrixot javasolnak, melynek oszlopait az alternatívák, sorait a kritériumokat adják, míg értékei az egyes alternatívák hatását mutatják az adott kritériumra.

A politikaelemzés gyakorlati alkalmazásakor derül ki, hogy minden esetnek egyedi jellege van. Az előadó az 1995-ös hollandiai árvíz említette példának arra, hogyan javítható és gyorsítható a döntési folyamat. A Delta-törvény elemzések kiderült, hogy az árvédelmi munkák elvégzésének gyorsasága és minősége egyaránt javult. Ugyanakkor hét minőségi kritériumot is felállítottak, melyek tágabb értelmet kapnak a nagyberuházások döntési folyamataiban. Ezek: (1) a köz- és a magánszféra bevonása, (2) a megfelelő érdekek feltárása, (3) alternatív tervek figyelembevétele, (4) kártalanítási lehetőségek elemzése, (5)

közmeghallgatás tartása, (6) az érdekek és vélemények figyelembevétele a döntésnél, (7) a jogi fellebbezés lehetősége. Minél jobb vélemény alakul ki a kritériumokról, annál szélesebb lesz a társadalmi elfogadottság. Az elfogadottság azonban nem azonos a jóváhagyással.

Leentvaar megállapítása szerint a BNV esetében hiányoznak az ésszerű politikaelemzés feltételei, vagy legalábbis nem kétoldalúak, ami pedig ilyen esetben szükséges lenne. Hiányzik a környezeti hatás vizsgálatának közös módszertana, de az átfogó, a gazdaságra, hajózásra, energia-termelésre, társadalmi hatásokra és területfejlesztésre kiterjedő vizsgálatot is leállították az 1998-as magyar kormányváltás után. A BNV esetében az említett hét kritérium egyike sem teljesült, illetve azokat nem ismerték el az érintett érdekcsoportok és a közvélemény. A hatóságoknak több figyelmet kell szentelniük erre a jövőben.

Vári Anna négy hazai vízgazdálkodási döntéshez kapcsolódó társadalmi részvételi program tanulságait ismertette. Esettanulmányai között különböző döntési szintekhez tartozó példák – a kistérségi szintű Szentendrei-szigeti területfejlesztési program, a vízgyűjtő-szintű Sajó-Bódva vízgazdálkodási tervezési projekt, az országos vízminőség szabályozásra vonatkozó jogszabály-előkészítés, valamint a bőszi erőmű hatáselemzése – szerepeltek. Az előadás egyik konklúziója, hogy bár a rendszerváltás óta megszülettek azok a jogszabályok, amelyek biztosítják a vízgazdálkodási döntésekben való társadalmi részvétel lehetőségét, a gyakorlatban igen sok tényezőtől függ az, hogy sor kerül-e az érintettek érdemi bevonására, megfelelő informálására, véleményük figyelembevételére. Az alacsonyabb szintű döntésekbe például általában nagyobb aktivitással, hatékonyabban kapcsolódnak be az érintettek, mint az országos szintű folyamatokba, a nemzetközi döntésekbe történő lakossági beleszólás kísérletei pedig általában kudarcba fulladnak.

A szerző szerint Magyarországon a társadalmi részvétel fő mozgatórugói a hazai civil szervezetek, a részvételi programok jelentős részét kezdeményező és finanszírozó, illetve ezekhez módszertani támogatást nyújtó nemzetközi szervezetek, valamint a hazai társadalomban zajló tanulási folyamatok. Az érintettek hatékony részvételét ugyanakkor számos tényező hátráltatja, mindenekelött a döntéshozók egy részénél tapasztalható ellenállás, a participatív eljárások szervezésében való jártasság hiányosságai, a lakosság passzivitása, valamint az érdekelték közötti bizalom hiánya. Különösen aggályosnak tartja az előadó a társadalmi részvétel és a civil társadalom fejlődése szempontjából az utóbbi években egyre erősödő centralizációs törekvéseket és a civil szervezetek pénzügyi támogatásában tapasztalható negatív tendenciákat.

Kisgyörgy Sándor a magyar tapasztalatokról beszélt a Sajó-Bódva vízgyűjtőre vonatkozó esettanulmány bemutatásával. Az eset különösen az elmúlt évtizedben lejátszódott társadalmi-gazdasági változások tükrében tanulságos. A vízgyűjtő (6 651 km², 500 000 lakos) egyike a 33 hazai vízgyűjtőterületi egységnek. A rendszerváltás előtt az iparilag legfejlettebb régiók közé tartozott, de a vaskohászat és a bányaművelés felhagyásával a munkanélküliség 30%-ra emelkedett. Az ipari tevékenység visszaesése is, mint sok más helyen, pozitív hatást gyakorolt a vízminőségre. Míg a térségben a vízellátás megoldott, súlyos ellentmondást jelent a nagyobb települések kihasználatlan szennyvíztisztító kapacitása, miközben a falvak szennyvizei kezeletlenül maradnak.

A vízgyűjtőterületi tervezést a nyilvánosság bevonásával kívánták végrehajtani, ezért (gyakorlati okokból) öt részterületen előzetes közmeghallgatásokat szerveztek, melyek során a tervezők a lakosság prioritásait, vízfelhasználási és vízminőségi igényeit kívánták felmérni, tájékoztatást adni a folyamatban lévő munkáról és delegáltak megválasztását kérték, akik a későbbiekben együttműködnek velük. A fórumok viszonylag sikeresek voltak, de nem adtak túl sok információt a tervezők számára a lakosság elképzeléseiről. A legtöbben a magas vízdíjakat nehezményezték. A megválasztott 11 tagú konzultációs bizottságban egy vízműves szakértő mellett önkormányzati vezetők és környezetvédelmi civil szervezetek képviselői is helyet kaptak. Miután megismerték a konzultációs tervet, észrevételeik, véleményük segítette a félreértések tisztázását és bizonyos hibák korrigálását. Ketten közülük a következő konzultációs szintre is meghívást kaptak, ezen azonban hozzájárulásuk már igen korlátozott volt. A módosított, javított vízgyűjtőterületi terv vitájára

már kevesen voltak kíváncsiak. Az előadó úgy látja, hogy mivel a mindennapi gondok leküzdése jelenti a fő problémát az emberek életében, nem várható túl aktív részvétel a hosszú távú problémák megvitatásakor és ez igaz a választási ciklusban gondolkodó polgármesterek esetében is. Az eset egyik fontos tanulsága, hogy az érdekeltekkel való együttműködés idő- és pénzigényes folyamat.

Vásárhelyi Judit bevezetőjében a participáció magyarországi történetét elevenítette fel. A hazai akadémiai intézetekben már az 1970-es években ismertek voltak nyugati módszerek, melyek akkor nem kaphattak nyilvánosságot. Az állampárti rendszer „ál-participációt” vezetett be, melynek a vízügyre vonatkozó példája a Bős–Nagymarosi vízlépcsőrendszer volt. Az eredmény a földalatti mozgalmak, a szemizdat irodalom kifejlődése volt, mely végül a rendszerváltáshoz vezetett.

Valerie J. Assetto és Stephen P. Mumme (USA) előadása a magyarországi és mexikói decentralizációs és társadalmi részvételi folyamatok jellemzőit hasonlította össze, elsősorban a határokon átnyúló vízgyűjtőkkel kapcsolatos döntések esetében. A szerzők a magyarországi decentralizációt meglehetősen felemásnak látják; bár a rendszerváltás után az állam számos környezetvédelmi feladat felelősségét áthárította az önkormányzatokra, az ezek megoldásához szükséges pénzforrásokat azonban nem biztosította. A nagyobb jelentőségű környezeti döntések befolyásolására a lakosság képviselőiben elsősorban az önkormányzatok és a civil szervezetek lennének képesek, azonban e szervezetek zöme mind pénzügyi, mind humán erőforrások tekintetében alulmarad a kormányzati és üzleti szférával szemben. A lakosság érdekei így rendre sérülnek, nemcsak a vízgazdálkodás területén, hanem lényegében valamennyi területen. Különösen súlyos az érintett területek lakóinak kiszorítása a határokon átnyúló problémák megoldásából – például a bős–nagymarosi erőmű körüli vitákból –, amelyeket a mindenkori kormányzat kizárólag diplomáciai kérdésként kezel.

A konferenciát *Hajós Béla*, a KHVM vízügyért felelős helyettes államtitkára zárta be. Megállapítása szerint a társadalom igényli, hogy közérdekű döntések előtt meghallgassák, véleményét kikérjék és figyelembe vegyék. A demokratikus államrendhez ez a gyakorlat szorosan hozzátartozik. Minél demokratikusabb ez a rendszer, annál szélesebb körben kell a jelentős, közérdekű döntéseket bemutatni és figyelembe venni. A vízgazdálkodás éppen az egyik olyan terület, amelyen a fejlesztések tekintetében vizsgálni kell a társadalom véleményét és a népszerű, illetve népszerűtlen létesítmények megvalósítását egyaránt kellően alá kell támasztani.

Gayer József – Vári Anna

A Szigetközről – lakói szemével

Hidrológiai Közlöny, 2000. 1. sz.

Keindl József kutatásainak alapja a szigetközi emberek véleményének megismerése volt: mennyit látnak, érzékelnek az eseményekből, a lakosság mit tud a változásokról és ezek a változások, mennyire befolyásolták a Felső-Szigetközben lakók életét. A szerző munkatársaival véletlenszerűen felmérte a lakók véleményét, s személyes interjúkészítéssel tárgyalt a kiemelten fontos olyan személyekkel, akik a helyi lakosok véleményét befolyásolják, vagy ismerik

Kétségtelen, hogy a Dunáról írt több száz kötet közül szinte egy sem közvetlenül a Szigetköz szempontjából vizsgálta a tárgykörét. A Szigetköz Bős–Nagymaros árnyékában maradt. Amikor a Szigetköz sorsáról közvetett módon döntöttek az akkori vezetők, el-

felejtették megkérdezni a helyi lakosságot. Az elmúlt 10–15 évben rengeteg ilyen-olyan jellegű hatástanulmány készült, de a szigetközi emberek véleményére egyik munka sem tért ki.

Az 1. táblázatban a szerző öt kategóriát és időszakaszt határozott meg. Az *egyéb* kategóriát hatan választották, akik idillikus környezetet szerettek volna maguk körül látni. (Hogy feltöltsék a *Dunakiliti víztározót*, az Öreg-Duna medrében optimális mennyiségű víz folyjon, és a mellékágak mindegyike fel legyen töltve. Harsogó vegetációt képzelnek, virágzó élővilággal – főleg vízimadarakkal.)

1. táblázat

Melyik Szigetköz áll Önhöz legközelebb?	Gyakoriság (fő)	Százalék (%)
Az 1930-as szabályozás előtti időszak	13	5,6
Az 1930 utáni időszak: a gátak megjelenése	15	6,4
Egyes ágrendszerek 1950-es évek utáni, a hajózás érdekében történt lezárásának időszaka	136	58,1
A Duna dunacsúnyi elterelése utáni idő, amikor további ágak is kiszáradtak (1992–1995)	16	6,8
A jelenlegi időszak, amikor az egyes ágrendszereket feltöltötték, vagy újraélesztették	48	20,5
Egyéb	6	2,6
Összesen	234	100,0

Akik a *szabályozást megelőző, 1930 előtti* időszakot szeretnék visszaállítani, olyan vadregényes tájat képzeltek, amelyben a hullámtér minden területe víz alatt áll. Volt olyan válaszadó is, aki nemcsak a Szigetközt, de a Csalóközt is víz alatt szeretné látni. Noha alighanem tudják, hogy ezt sohasem lehet megvalósítani, mégis az ő szívükhöz ez áll közelebb – annak ellenére, hogy ők abban az időben még nem is éltek, és így csak a fantáziájuk nyomán, illetve az idősebb emberek elbeszéléseiből képzelik el az egykori „vad” Szigetközt. Nagyon érdekes, kikhez állt legközelebb az *1930-as évek utáni időszak*. Egy kivétellel idős, 1920–1935 között született emberek választották ezt az időszakot. Feltehetően azért, mert gyermekkoruk emlékei hagytak nyomokat életükben. Többségük vízügyi vagy erdészeti dolgozó volt.

A megkérdezetteknek több mint a fele azt az időszakot választotta, amikor „*az egyes ágrendszereket leapasztották*, hogy a hajók zavartalanul közlekedhessenek a Dunán”. Akik így választottak, azok közül a legtöbben az elterelés előtti állapotokat akarják visszaállítani. Lehet, hogy tudják, lehet, hogy nem, hogy a Szigetköz érdekében egyébként is be kellett volna avatkozni a szabályozásba, hogy a természet romlása ne folytatódjék tovább. A Duna elterelésével azonban az általuk vártnál nagyobb léptékű változás jött létre, ami „megviselte” őket. A *jelenlegi állapotokat* a megkérdezett felső-szigetközi polgárok 25 %-a választotta. Ők úgy látják, hogy Szigetköz képe jó irányba változik, s ebben kiemelik a vízügyi óriási szerepét. További fejlesztéseket akarnak, hogy még szebbé váljon a táj. Akik így szavaztak, általában fiatal vagy középkorú emberek voltak. Idősek csak elenyésző számban.

„*Milyen változások tapasztalhatók a településen, és annak térségében az elterelés óta?*” – nagyon nehéz kérdés volt a helyiek számára, mivel a kutatóknak kellett őket rávezetni, hogy milyen változások keletkeztek a községben, és az ott élő emberek környezetében.

„*A házak falai megrepedtek?*”: Ezek a repedések a Duna elterelését követő egy-két éven belül jelentkeztek az épületek falán. Egy tanulmány szerint a víz eltűnésének következtében a talaj mozgása miatt olyan dinamikai hatások jelentkeztek, amelyek a falak szétválását eredményezték. Azt is meg kell jegyezni, hogy ezek a károk már az elterelés előtt is jelentkeztek.

„*A kutak vízszintje lesüllyedt, vagy a kút kiszáradt?*”: Ez az állítás ismét összhangban

áll a valósággal. Ma már a vízpótlások eredményeképpen a talajvízszint ismét eléri a 4–5 m mélységet. Ez azért nem okozott komoly zavart a lakosság vízellátásában, mert a vezetékes vizet használták ivásra és főzésre.

„*A szántóföldeken nincs belvíz*”: Itt az a kérdés, hogy ez kinek baj, vagy kinek jó? Van olyan ember, aki ennek a mellékhatásnak nem örül. Ugyanis egyeseknek a földje a hullámtérben terül el. Ők minden évben ültettek valamit, amit minden évben elvitt az árvíz, s mehettek felvenni a kártérítési összeget. A legravaszabbak kukoricát vetettek, amit elmoshatott a júniusi zöldár. Az árvíz levonulása után lekaszálták, és állataikkal feletették. Természetesen, a hivatalban olyan növényt mondtak be, amelynek alapján magasabb kártérítési összeget vehettek fel. Azok viszont, akiknek vízjárta terület volt a birtokukban, jól jártak, hiszen a talajvíz és a Duna vízszintjének süllyedése miatt ezek a területek kiszáradtak, és most nagyon jó minőségű, a mezőgazdasági termelés szempontjából a legjobb földekké váltak.

„*A pince egész évben szárazon áll*”: Ez általában szintén kedvező a helyi lakosok életében, hiszen a kései és a kora tavaszi áradások miatt volt olyan család, amelyik nem tudott befűteni a házába, mivel a kazánját a pincében ellepte a víz. Azok, akik nem említették ezt a változást, vagy nem volt pincéjük, vagy olyan helyen laktak, ahol a pincét nem öntötte el az emelkedő talajvíz.

Az egyik *ásványrárói* interjúalany, aki korábban vízügyi dolgozó volt, a következőket ismertette: „Ami a károkat illeti, nem akkorák, mint akkorák, mint amekkoráról kárognak a riporterek. Az elterelt Duna-meder mellett 500 m szélességben lesüllyedt a talajvízszint. Itt mindenütt ártéri erdők voltak, amelyek nagy része ugyan ki- és elszáradt – főleg 1992–1995 között – de aztán ezeken is segítettek a szakemberek a fenékküszöb létrehozásával. Az Öreg-Dunában nagyon alacsony volt a víz, ezért következhetett be a talajvízszint süllyedése. A fenékküszöb beiktatásával egy kb. tíz kilométeres szakaszon a vízszintet 4 méterrel megemelték. Ugyanakkor a *dunakiliti* műtárgynál is lezárták a vizet. E két beavatkozással sikerült megemelni a folyó vízszintjét egészen *Dunacsúni*g, és ez kihatott a talajvízszintekre is.”

Az, az állítás, hogy: „*az elterelést követő hetekben eltűnt a víz 72%-a az ágrendszerekből*” igaz, de ez az állapot csak rövid ideig tartott, mert 1992. novemberében már jött is egy áradás. Ezután kis mértékben ismét kiszáradtak a mellékágak, de akkor már a víz kevesebb mellékágból tűnt el teljesen. Viszont, 1995 óta az ágrendszer sebb, mint valaha, mert a fenékküszöb megépítése után a magasabb, megduzzasztott vízből több helyen is ki lehet venni, és ezt a vízmennyiséget a mellékágakba lehet terelni. Eleinte a hullámtérbe, azaz a töltés és a Duna közé vezették a vizet, de ma már fontosabbnak tartják a mentett oldali mellékágainak a feltöltését.

Az az állítás, hogy a mellékágaknak 72%-a kiszáradt, akkor igaz, ha azt is megkérdezzük, hogy miért? Ezen a területen, miután az osztrák vízlépcsők elkészültek, a Duna nem hozott már több hordalékot. Emiatt az itteni víz hordalék-éhsége nagyon megnövekedett. Minden hordalékot felszedett a mederből, és elhordta a Duna alsó részeire. A meder egyre jobban mélyült, miközben a vízszint is süllyedt. És az az ágrendszer, amely a Dunából kapott utánpótlást, magassága révén már nem jutott elegendő vízmennyiséghez, és lassan leürült. Tehát a mellékági kiszáradást illető feltevés akkor igaz, ha nem 1992-től, hanem 1975-től nézzük ezt a folyamatot.

Korábban a hajózásnak nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ezért az összes vizet a főmederben tartották, és azokat a mellékágakat, amelyek a Dunából indultak és érkeztek, lezárták egy nagy kórakkal. Így ezekbe az ágakba csak árvíz idején került víz, majd az ár levonulásával, a hordalékok az ágakban maradtak, és kezdetét vette az eliszapolódás folyamata.

A válaszaikon kívül az emberek külön megjegyzéseket is tettek. A legtöbben azt kifogásolták, hogy a talajvíz süllyedésével és a víz hiányával a gyümölcsfák kiszáradtak, és a kertekben is öntözni kell. Mivel a kutakban nincs elegendő víz, kénytelenek vizet venni a vezetékes rendszerből. Az viszont drága. Még az 1990-es évek elején mondták az ország vezetői: „*Igaz, hogy be kell vezetni a vizet a háztartásokba, de ebben a térségben az embe-*

reknek nem kell majd magas tarifát fizetniük, mert az egészet a vízlépcsőrendszer költségére írjuk. Ma már csalódtak ebben az ígértben. Egy kereskedelmi eladó szerint: „...mi tisztában vagyunk azzal, hogy Magyarországon élünk, ahol mindenki fűt-fűt ígér, de semmit sem teljesít. Erre a KTM által kiírt felmérés is csak felesleges pénzkidobás volt, és az ígélet, csak ígélet szintjén maradt.” Van, aki örül a Duna elterelésének: akinek a szántóföldjéről, vagy a pincéjéből eltűnt a víz.

A 2. táblázatban a kérdés állt szemben egymással. Ha az első kérdésre kapott válaszokat elemezzük, azt tapasztaljuk, hogy a megkérdezettek döntő többsége Szigetköz visszaalakítása mellett voksol. A feldolgozott kérdések közül ennél az egy kérdésnél van teljes összhang a megkérdezettek között.

2. táblázat

Melyik Szigetköz áll Önhez a legközelebb?	Szeretné-e, ha visszaállítanák a természethez közeli szigetközi állapotokat?				
	Igen	Nem	Nem tudja	Nem érdekl	Összes
Az 1930-as éveket megelőző	12	1			13
A gátak megjelenése utáni	13	1	1		15
Az egyes ágrendszerek lezárása utáni	111	8	13	4	136
A Duna elterelése utáni (1992–1995)	14	2			16
A jelenlegi	37	5	5	1	48
Egyéb	3		1	2	6
Összesen:	190	17	20	7	234

A 2. táblázat keresztábráját vizsgálva, szintén kapunk egy kiugró eredményt, mert akik változást szeretnének, azoknak az 1950–1991 közti időszak áll legközelebb a szívéhez. Azaz, olyan változást öhajtanak, amely több vizet biztosít a Duna és mellékágai, s közvetve az itt élők számára is. Ez azt jelentené, hogy kellő mennyiségű víz hatására a természeti környezet életfeltételei is javulnának, és ez sportolási, pihenési, üdülési s szabadidős tevékenységet nyújtana nemcsak a helyieknek, de az egész országnak is. Ez pedig a turizmus fellendülését hozná, mellékjövedelmet, további megélhetési forrásokat adva a szigetközi embereknek.

3. táblázat

Szeretné-e, ha visszaállítanák a természethez közeli szigetközi állapotokat?	Szeretné-e, ha mégis megépítenék a Bős–Nagymaros vízerőmű-rendszert?				
	Igen	Nem	Nem tudom	Nem érdekel	Összesen
Igen	80	43	60	7	190
Nem	9	2	5	1	17
Nem tudom	5	4	11		20
Nem érdekel	1		3	3	7
Összesen	95	49	79	11	234

A 3. táblázatban szereplő, a két igen válasz keresztezéséből létrejött 80-as összeg nagyon fontos s meglepő eredmény. Ugyanis, amíg a „zöldek” szerint abszurd, hogy a Bős–Nagymaros vízlépcsőrendszernek bármi köze is lehet Szigetköz természeti környezetének rehabilitációjához, addig a lakosok szerint ez lenne a megoldás. (Miközben mások a Szigetköz ügyeit nem kötik össze közvetlenül a BNV-vel).

Akik a „szeretnék-e, ha visszaállítanák a természethez közeli szigetközi állapotokat?” kérdésre nemmel válaszoltak, azok többsége is azt szeretné, ha megépülne a vízlépcsőrendszer. Akik megjegyzést tettek a kérdés után, azok közül a legtöbben azért sze-

retnék, ha befejeződne a vízlépcsőrendszer, mert ha már elkezdték, és ennyi pénzt beleltek a beruházásba, akkor fejezzék be. A következő indok jellemzi a helyiek hangulatát, fásultságát és akaratát: „Azért építsék meg, hogy legyen vége ennek az egésznek”. Sokan úgy gondolják, hogy ez gazdaságilag lendít az országon, és energetikai szempontból sem jelentéktelen („Szükségünk van áramra! Amit itt megtermeltünk volna, azt most megvesszük.”). Vannak, akik szerint, ha megépítik a nagygyarosi létesítményt, akkor talán lebontják a dunacsúni műtárgyakat, és a Duna kormányzása ismét a magyarok kezében lesz. Többen úgy ítélik meg, hogy ez javítana Szigetköz vízrajzán, és akkor ismét „olcsón” tudnak öntözni a kertben. Néhányan úgy vélik, hogy Európa előbb-utóbb kötelezni fogja Magyarországot az erőmű megépítésére.

Természetesen a BNV-t ellenzők véleményére is figyelni kell. Ők azonban nincsenek igazán összehangban egymással. A vélemények különbözősége miatt nem lehet őket összehasonlítani, vagy egy-egy általuk adott feltételezést bizonyítani. Az egyik interjúalany szerint „mindenk ellenzi”, hogy megépüljön a BNV (pedig, ha megkérdeznék szomszédjait, akkor megtudhatná, hogy ez nem így van). További vélemények a vízlépcsőt ellenzők részéről: az építkezés gazdaságtalan, túl sokba kerül, és inkább a tisztai töltéseket kellene biztosítani.

Az egész kérdőív-sorozatban erre az egy kérdésre adták a legtöbb „nem tudom” választ, de azt általában mindig meg is magyarázták. Mivel a szigetköziek messze laknak Nagymarostól, nem tudják felmérni az ottani viszonyokat, s nem tudják eldönteni, hogy ez nekik jó lenne-e, és segítene-e Nagymaros Szigetközön. Ezt bizonyítja egy elhangzott *dunaremete*i vélemény: „Ha használ Szigetköznek, akkor építsék meg a nagygyarosi vízlépcsőt, ha nem használ, akkor felejtsek el.” Volt olyan vélemény is, hogy csak akkor építsék meg, ha azt szakemberek végzik majd. Többen nem tudtak dönteni a gazdasági és a természetvédelmi indokok közt.

A helyiek véleménye szerint Szigetköz sorsa jórészt eldöntött tény. Nincs rá esély, hogy az „eredeti állapot” visszaálljon. A vita tárgya az, hogy legalább minimálisan beavatkozzanak-e a jelenlegi állapotokba, vagy sem, amelyet a Bős-Nagymaros vízlépcsőrendszer megépítése jelentene. Elképzelhető, hogy ez országos szempontból akkora környezeti- és presztizs-, politikai- és egyéb károkat okozna, hogy makrogazdasági szempontból nem lenne kifizetődő. A szigetköziek viszont itt élnek, nekik vízre lenne szükségük, ha kell, akár a BNV által is.

A „helyi” és a „fenti” érdekek erősen és ellentétesen működnek. Akik helyben laknak, azoknak az a fontos, hogy a Szigetköz helyzete javuljon. Ez kétféle módon lehetséges. Az egyik módja, hogy a szlovákok beismerik, hogy hibáztak és lebontják a dunacsúni duzzasztójukat. (Ennek kicsi az esélye). A másik, hogy megépítik Nagymaroson a vízerőművet, mert az talán valamit segít. Az ellentét ott van, hogy amíg az országos érdekek a gazdasági és politikai oldalát nézik a dolgoknak, addig a helyiek a helyi környezeti szempontokat veszik figyelembe. Az erőmű beruházásának gazdasági részét és megtérülését sokan sokféleképpen kiszámították, de a kapott eredményeket torzították, mert mindkét oldal a maga igazát akarta bebizonyítani – vélik a szigetköziek. Annak nincs esélye, hogy a hágai bíróság a dunacsúni víztározó, illetve a bósi erőmű lebontására kötelezze a szlovákokat.

A szigetközi emberek gyorsan alkalmazkodtak az új körülményekhez. Némi romantikus vágyódás megmaradt a régi, természetes állapotok visszaállítása iránt, de ez úgy tűnik, inkább a szabadidős programokhoz kötődik és nem annyira a megélhetéshez. Még a nyugdíjas halász is azt mondta, hogy neki azért fáj az elterelés, mert azóta nincs hal a Dunában, és nem tud horgászni. Tehát nem az zavarta, hogy leállították a hajóközlekedést, hanem az, hogy mint nyugdíjas, hiába megy ki a horoggal, nem fog semmit.

Az óslakosok sokkal inkább nosztalgiaiából, semmint megélhetési szempontokból szeretnék a régi állapotokat visszaállítani. A károkért meglepő módon a *környezetvédőket* teszik felelőssé. Úgy érzik, ők akadályozzák a vízügyeket, abban, hogy a Szigetköz mellékágrendszerének vízpótlására megoldást adjanak. A többség a vízügyi politikáján belül is BNV-ben hisz, annak ellenére, hogy a szakemberek tudják, hogy az nem duzzasztana vissza a Szigetközre.

A Szigetköz jelenleg már csak *több vizet* akar. A környezetvédők „*igazságot*” akarnak. A politikusok szlovák–magyar *kompromisszumot* akarnak. A vízügyiek *beruházásokat* akarnak. Az Európai Unió olyan Magyarországot akar, amelyik *hajózhatóvá teszi* a Dunát, *védi a környezetet és betartja a nemzetközi szerződéseket*. Az is kérdés, hogy csak magát az EU hármaskörét meg lehet-e valósítani. Ha az összes szándékot figyelembe vesszük, ma még kizártnak láthatjuk a megegyezést. Csak remélni lehet, hogy az érdekek és a vélemények az idők folyamán közelednek egymáshoz, és értelmes – a Szigetköznek is hasznos – kompromisszum születhet belőlük.

V. I.

Amíg el nem fogy, a Magyar Tudomány az alábbi könyvesboltokban kapható:

Balassi Könyvesbolt	1023	Budapest	Margit u. 1.	212-0214
Budapesti Teleki Téka	1088	Budapest	Baross u. 1.	
Fókusz Könyvruház	1072	Budapest	Rákóczi út 14.	268-1103
Írók Boltja	1061	Budapest	Andrássy út 45.	
Kis Magiszter Könyvesbolt	1053	Budapest	Magyar u. 40.	
Kódex Könyvruház	1054	Budapest	Honvéd u. 5.	331-6350
Litea Könyvesbolt és Teázó	1014	Budapest	Hess András tér 4.	375-6987
Osiris Könyvesház	1053	Budapest	Veres Pálné u. 4-6.	318-2516
Pont Könyvesbolt	1051	Budapest	Nádor u. 8.	
Egyetemi Könyvesbolt	8200	Veszprém	Egyetem u. 10.	88/429-073
Két Könyvész Kft.	7616	Miskolc	Egyetemváros	
Könyvesház	9700	Szombathely	Hollán Ernő u. 7.	94/340-700
Sík Sándor Könyvesbolt	6720	Szeged	Oskola u. 27.	
Sziget Könyvesbolt	4010	Debrecen	Egyetem tér 1.	
Széchenyi István Könyvesbolt	7624	Pécs	Rókus u. 1.	
Vörös Cédrus Könyvkereskedés	9400	Sopron	Mátyás király u. 34/F	99/320-222